

NŐI SORSOK MODERN REGÉNYEKBEN

V A R G A I S T V Á N

A nőirodalom a modern irodalom alapfogalmai közé tartozik. Ennek az alapfogalomnak története van, és ez rányomja bélyegét értelmezésére. Tudniillik az idők folyamán a nőirodalomnak két változata alakult ki. Az első változatot, amely időrendileg jóval korábban jelentkezett, férfiak és nők egyaránt írták, méghozzá az olvasók egy csoportja számára: nőknek. Erre a változatra az volt (és ma is) az a jellemző, hogy határos a triviális irodalommal, sok szempontból didaktikus beállítottságú, mivel a női olvasókat arra nevelte, hogy elfogadják a fennálló, patriarchális társadalmi viszonyokat. Épp ezért központjában a család, a gyermeknevelés, egyáltalában a magánélet érzelmi szférája áll. A nőirodalom második változata későbbi eredetű, szerzői szinte mindig nők, és ellentétben az első változat művelőivel, nagyon is kritikusan viszonyulnak a korabeli társadalmi valósághoz. Központi témájuk a nők hátrányos társadalmi helyzetének feltérképezése és megszüntetése. Ez a változat nem triviális, legtöbbször esztétikai-művészi szándékkal íródik. Tehát végeredményben a nőirodalomnak két, egymással ellentmondásban álló változata létezik ma is, de mindez, azaz a két változat kialakulása szoros kapcsolatban van a nők társadalmi helyzetének alakulásával az utóbbi százötven év folyamán. A kezdetben a női írók többek között azért sem viszonyulhattak kritikusan a társadalmi valósághoz, mivel nem rendelkeztek társadalmi tapasztalattal. A kritikus nőirodalom a nő szocializálódásának nyilvánvaló eredménye. Nem véletlen, hogy az első ilyen női írók ugyanakkor vezető szerepet is betöltöttek a nőmozgalmakban. Azért írtak regényt, hogy a nők társadalmi helyzetéről kialakult nézeteiket szépirodalmilag is megfogalmazzák. A társadalom elég hamar befogadta őket, hiszen aránylag korán irodalmi Nobel-díjjal „honorálta” írásművészetüket. Selma Lagerlöf 1909-ben, Grazia Deledda 1926-ban és

Sigrid Undset 1928-ban részesült ebben az elismerésben. Ki kell hangsúlyozni, hogy a mai nőirodalomban még mindig létezik a fentiekben vázolt kettősség: a triviális (kritikátlan) és a művészi igényességű (kritikus) változat.

E sorok írója a fentiekben vázolt ismeretek birtokában véletlenszerűen olvasott az utóbbi időben három olyan modern szerző modern regényét, amelyek felkeltették figyelmét. Olvasásuk azonban nemcsak ezért jelentett élményt: autonóm művészi alkotásokról van szó.

A norvég Jostein Gaarder *Sofie világa* című filozófiatörténeti regényével lett világhírű. Úgy tűnik, továbbra is ezt a különös műfajt kedveli, mert a *Vita brevis* is, többek között, filozófiai töltésű alkotás. Az író ez alkalommal egy kerettörténetet agyalt ki, amely korántsem hat meggyőzően, és szinte hanyagolható. A könyv nélküle is megáll a saját lábán. Tulajdonképpen tíz levelet tartalmaz, amelyek szerzője egy tudós asszony, Floria, Szent Ágoston korábbi élettársa. A levelek írása időpontjában Ágoston már Hippo város püspöke, már megírta vallomásait, és azokat olvasva, mintegy azokra reagálva, Floria tollat ragad, és megírja neki, hogyan is látta ő kettőjük kapcsolatának alakulását. Ágoston 387-ben szakított Floriával, és a levelek írására tizenöt évvel utána kerül sor. A leveleket olvasva megismerhetjük időrendi sorrendben elmondva Ágoston és Floria történetét, de a könyv ettől jóval több. Gaarder értelmezésében két világnézet ütközéséről van szó, és minden során érezhető, hogy ő melyik mellett áll ki. Floria szerint Ágoston elveszett a teológusok, a filozófia útvesztőjében, az ösztönös érzéseket bűnösnek tartja, hisz a túlvilági életben érzéseitől meg akar szabadulni, legfőbb életelve az önmegtartóztatás. Ezért is taszítja el magától Floriát, aki leszögezi: Ágoston tulajdonképpen megszűnt szeretni. Floria igazi nagy ellenfele Isten. „Istennek leginkább tetsző, ha egy férfi megtartóztatja magát. Ilyen Istenben én nem hiszek”, mondja egy levelében. Ezt a gondolatot így folytatja: „Nem hihetek olyan Istenben, aki emberáldozatot követel. Olyan Istenben, aki egy asszony tönkretételével váltja meg egy férfi lelki üdvét.” Ágoston arcába vágja: „Szerintem csak az öntelt ember veti el magától a földi életet s az összes földi gyönyöröket egy olyan lény kedvéért, aki talán nem több egy elvont fogalomnál.” De Floria nemcsak bírál, hanem több helyen is, önmagát gyakorta ismételve, azt is kifejti, miben látja ő az élet értelmét. Értelmezésében „először élni kell, és csak azután, de csak azután filozofálni”, mert „oly rövid az élet, nagyon rövid. De itt és most élünk, és lehet, hogy csak itt és csak most”. A teljes életnek vállalása természetesen olyan vonása Floriának, amely egyértelműen biztosítja az olvasó rokonszenvét, megértését, és azon túl láthatatlan támogatását.

Gaarder regényének tehát úgymond eszmei üzenete van, és ennek regénybeli megtestesítője Floria. A történet természetesen fiktív, Ágoston asszonyáról nem tudunk szinte semmit. Az író sokat tett annak érdekében, hogy Floria

„feltámasztása” hiteles legyen, hogy az olvasó „befogadja”. Ez azonban nem sikerült neki teljességgel. Könyve elsősorban Szent Ágoston vallomásainak idézése, ezek az idézetek teszik ki a könyv felét, a többi Floria kommentárja. A *Vita brevis* sok szempontból ügyesen megszerkesztett, idézetekből összerakott traktátum, két életelv ütköztetése. Az író szerint a humánus életelv megtestesítője egy nő, aki elutasítja a keresztény hitet, mert az elrabolta tőle azt, akit szeretett. Az egyszerű és kísérletezési kedvtől mentes írásmód, amikor is az író szigorúan egy témára összpontosít mindenféle kitérőt kerülve, vonzóvá teszi a könyvet az átlagolvasó számára. Megállapítható, hogy elég gyakoriak benne a gondolati ismétlődések, mintha kissé didaktikussá vált volna a könyv. Ugyanakkor remekül tömörített, de van benne melodramái is. Egy régi szerelmi történet, amely a maga módján modernnek hat.

Afrikai nő a mesélő hőse Le Clézio *Aranyhalacska* című regényének is. Ő azonban Afrika nyugati partjairól származik. Fekete bőrű és muzulmán. Laila történetének tulajdonképpen egyetlen jelen idejű pontja van: visszatér származási helyére, egy kicsi és sovány asszony mellé ül. „Tudtam, hogy utam végére értem. Itt volt az a hely, sehol másutt.” Az a hely, ahonnan vagy tizenöt éve elindult mondhatni világ körüli útjára. Nem önszántából, hanem mások kényszerítették rá. „Hat- vagy hétéves koromban elrabolnak. Már nem emlékszem egész pontosan rá, mert kicsi voltam, és ami azután történt velem, jórészt eltörölte az emlékémet.” Azon, hogy Le Clézio Laila regényét megírta, nem kell csodálkozni, mivel úgy tűnik, szereti az egzotikus tájakat és témákat. Afrikában játszódik le mondjuk *Onitsha* című regénye is. Nos, Laila életútja valóságos kalandsorozat. Ide-oda vetődik már Afrikában, és ez a hányódás Franciaországban folytatódik, hogy aztán Amerika legyen az utolsó állomás hazalátogatása előtt. Laila magányos lény, aki nem fél az élettől, vállalja annak veszélyeit, és valahogy mindig kivágja magát. Életének alakulása félig-meddig sikertörténet, hiszen bizonyos körökben ismert énekesnő válik belőle, aki a modern élet ritmusát egyéni módon vegyíti őseitől örökölt dallamokkal. De a sikertörténeten túl van a regénynek egy másik, jóval mélyebb rétege. Ez pedig Laila viszonyulása az őt körülvevő emberekhez, férfiakhoz és nőkhez egyaránt. Mert életútja tulajdonképpen azt igyekszik szemléltetni, hogy a kis, védtelen, szinte félig-meddig rabszolgából végül is egy önálló, a saját sorsát irányítani akaró és képes ember lesz. Talán azt mondhatnánk, hogy az *Aranyhalacska* a kiszolgáltatottság lerázásának regénye. Mert bárkivel, de azért van kivétel is, kerül össze Laila, az ki akarja őt használni, senki sem kezeli őt egyenrangú lényként. Gyerekkorában cseléd, amikor pedig felcseperedik, szinte mindenki szexuálisan akarja kihasználni. Laila a tizenöt év folyamán a legkülönbözőbb emberfélékkel találja magát szemben, és keserűen tapasztalja kiszolgáltatottságát. Ahogyan a regény mottója állítja: „Mert e világban annyi

hurkot s hálót vetnek ki rád.” Mindezeket a hurkokat és hálókat Laila felismeri, és ügyesen elkerüli. Épp ezért az *Aranyhalacska* nem arra sikerült, amire szerzője talán tervezte: egy enyhén dokumentáris beütésű, realista regénynek. A kalandorozat néha didaktikus jellegű, az élmények töménysége csinálnak hat. Meseszerű talán a Lailát kísérő szerencse is, az, hogy bármilyen nagy a veszély vagy a kísértés, mindig elkerüli azt, és újabb tapasztalatokat szerevezve szinte érintetlenül, sőt: érzésekben, felismerésekben gazdagodva folytatja életét. Ha ebből a szemszögből szemléljük a regényt, az nem sokkal több egy ügyesen megírt lektúrnél. Kétségtelen, hogy az írónak jó hangulatteremtő képessége van, de a melodráma iránti vonzalma gyakran eluralkodik rajta. Egyébként ami az írásmódot illeti, igencsak hagyományos könyvvel állunk szemben. Világosan szerkesztett, egyszerűen áttekinthető, rendszerint rövid mondatok áradnak felénk a könyvből, azaz az *Aranyhalacska* könnyen megközelíthető és befogadható regény. Fogyatékoságai ellenére sok szempontból újszerű könyv: európai író kísérel meg azonosulni egy mai afrikai nővel. Ez a kísérlet valójában merész és figyelemre méltó.

Bridget Jones Londonban élő kortársunk, harmincéves hajadon. Újévkor elhatározza, s teszik ezt gyakran mások is, új életet kezd el élni. Lejegyzi, mit fog, és mit nem fog tenni, mik a céljai, röviden: rendbe hozza életét. Azt is elhatározza, hogy a vele történeteket szorgalmasan lejegyzi, azaz naplót fog vezetni. Az ismeretlen Helen Fielding álnaplója, mint könyv nagy sikert aratott aztán három évvel ezelőtt elsősorban az angol nyelvterületen. Könyve népszerű olvasmánnyá vált, talán hangvétele és időszzerűsége miatt. Az átlagnő életéről Helen Fielding úgymond egy az egyben ír, könyve sok szempontból kuszának és rendezetlennek tűnik, talán azért, mert túlságosan is spontán akár lenni. Bridget Jones tipikus mai nő: a nagyvilág eseményei egyáltalában nem érdeklik, az őt körülvevő kisvilág annál jobban, mert életcélja talán épp az lenne, hogy abban megtalálja helyét, harmonikus kapcsolatban legyen azzal. Végeredményben „nagy” eseményekről nem olvashatunk naplóját olvasva, viszont sokat megtudunk intim lelki életéről, szüleiről és barátnőiről, futó szerelmi és szexuális kalandjairól. Zűrzavaros élete az év végén úgy tűnik, csendes révbe jut, talán megleli élettársát. Milyennek ismerjük meg a jegyzetelő nőt? Nos, Bridget Jones rendkívül összetett jellem: egyszerre hiú és őszinte, fecsegő és magába zárkózó, szüleit tisztelő és elítélő, végtelenül ügyetlen a háztartásban, szórakozott, igyekvő stb., de elsősorban rendkívül hiszékeny. Kétségbeesetten akar érvényesülni, de vállalkozásai rendre sikertelenek. Bridget Jones léptenyomon pórul jár, de keljfeljancsi módjára mindig feltámad. Botladozásai némileg emlékeztetnek Woody Allen nagyvárosi hőseire. Hiszen a vele történetek megmosolyogtatják az olvasót, annál is inkább, mivel az egész könyv a tömény komikum elővarázsolásának a jegyében készült. Komikus Bridget

Jones lejegyzéseinek nyelvezete, annak metaforái, csattanói. Egyáltalában az egész könyv emlékeztet az amerikai filmek egy válfajára, amit készítői komikusnak neveznek. Az amerikai filmmérce szerint a komikussal védjegyzett alkotást nézve a nézőnek állandóan kacagnia, a legrosszabb esetben mosolyognia kell. Minden jelenetnek egy nagy poénnel kell zárulnia, a jópofa mesélő minden mondatának mulatságosnak kell lennie. Ebből a műfajból meneszteni kell az élet árnyait (esetleg megjelenhetnek, de komikusan elmarasztalva), poént poénre kell halmozni. Így lett a Bridget Jones vezette naplóból egy gyakran börleszkszerű, erőltetetten jópofáskodó iromány, amelyről kiderül, hogy természetessége és spontaneitása nagyon is csinált. Az erőltetett komikum nagyon hamar fárasztóvá válik. Valahogy az az a benyomásunk, hogy Bridget Jones élete igenis jó regénytéma, de nem ilyen formában. A rengeteg poéncélzás néha természetesen találatokkal jár, de egészében a könyv nem tud „elvarázsolni” bennünket. Nem mondható az, hogy teljes mértékben kommersz kiadvány, de vannak benne annak elemei is. Ennek ismeretében nem lenne meglepő, ha filmet készítenének belőle. A dramatizálás nem is lenne nehéz, mert a mű alapállása és hangvétele már eleve kielégíti a „komikus” film követelményeit. A könyvben talán a legmegragadóbb az a derűlátás, amely belőle feltétlenül árad. Ez az optimizmus az, amely vonzóvá teszi a könyvet, és türelmessé az igényesebb olvasót.

A fentiekben felvázolt felosztási sémát (bár annak vannak bízvást átmeneti altípusai) szem előtt tartva, úgy tűnik, hálátlan lenne nagyon is leegyszerűsítve osztályozni. Kétségtelen azonban, hogy Flóra és Laila a lázadó nők csoportjába tartoznak, megteremtőik (Gaarder és Le Clézio) pedig a kritikus, művészi irodalom hirdetői, míg Bridget Jones inkább beilleszkedő típus, szerzője (Fielding) pedig nagyon is hajlik a triviális irodalom művelésére. Mindhárom műnek közös vonása, hogy képtelen hiteles világot teremteni, azaz egy olyan regénybeli valóságot, amelyet az olvasó befogad, attól függetlenül, hogy az fikció. Gaarder túl nagy tudálékossággal didaktikusan, Le Clézio túl mesészerűen, míg Fielding túl egyoldalúan („minden komikus”) építi fel regénybeli világát. Végeredményben művészileg nem kimagasló értékeket hordoznak magukban ezek a könyvek. Inkább egy műfaj, a nőirodalom folyamatosságát biztosítják, és figyelmeztetnek bennünket arra, hogy a nőprobléma még korántsem megoldott időszzerű társadalmi gond.

Források: Jostein Gaarder: *Vita breve*. Fordította: Bernáth István. Park Könyvkiadó, Budapest, 1988; J. M. G. Le Clézio: *Aranyhalacska*. Fordította: Kamocsay Ildikó. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1998; Helen Fielding: *Bridget Jones naplója*. Fordította: Sóvágy Katalin. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999